

Respect pentru pasarelele

GUSZTÁV-MIHÁLY HERMANN (n. 1955) este doctor în istorie și predă istorie și istoria culturii la Universitatea Babeș-Bolyai, extensia din Odorheiu Secuiesc. Este specialist în istoria secuimii din secolul al XVIII-lea până în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Are publicate nouă cărți (dintre care două în română, iar restul în maghiară) și peste șaiszeci de studii în reviste și antologii de specialitate. A efectuat cercetări privind istoria politico-administrativă a Ținutului Secuiesc și s-a concentrat asupra aspectelor privitoare la evoluția mentalităților diferitelor categorii sociale din această zonă.

GUSZTÁV-MIHÁLY HERMANN

O scurtă istorie a secuilor

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Hermann, Gusztáv Mihály

O scurtă istorie a secuilor / Gusztáv-Mihály Hermann. - București :

Curtea Veche Publishing, 2020

Conține bibliografie

ISBN 978-606-44-0602-6

94

Redactor: Ludovic-Ștefan Skultéty

Corector: Alina Rudeanu

Tehnoredactor: Dana Ionașcu

Ilustrația copertei: Balázs Orbán, *Secui din Zetea*, 1865

Autorul le mulțumește următoarelor persoane și instituții publice pentru ilustrațiile pe care i le-au pus la dispoziție pentru acest volum: Károly Szabó, Elek Benkő, Ödön Balázs, Muzeul „Haáz Rezső”, Muzeul „Tarisznyás Márton”, Asociația pentru Muzeul Fotografiei din Ardeal.

CURTEA VECHE PUBLISHING

str. Aurel Vlaicu nr. 35, București, 020091

redacție: 0744 55 47 63

distribuție: 021 260 22 87, 021 222 25 36, 0744 36 97 21

fax: 021 223 16 88

redactie@curteaveche.ro

comenzi@curteaveche.ro

www.curteaveche.ro

© CURTEA VECHE PUBLISHING, 2020

pentru prezenta ediție

CUPRINS

Percepția schimbătoare asupra istoriei. În loc de introducere	7
Cadrul geografic-natural	12
Originea secuilor. Competiția neîncheiată a teoriilor istorice	17
Societatea secuiască în Evul Mediu	27
Organizarea teritorial-administrativă. Autonomia secuimii așa cum a fost	36
Aspecte ale vieții economice medievale	46
La periferia culturii Apusului	55
1562 – an de cotitură în istoria secuilor	64
Centralism, privilegiu, autonomie. Balanța politicii secuiești a principilor Transilvaniei	70
Secui liberi, iobagi, jeleri. Tabloul social al Ținutului Secuiesc în secolul al XVII-lea	77
Economia, între medieval și modern	84
Reforma și Renașterea	88
„Jugul de fier“ și „noua modă“. Stăpânirea Habsburgilor în Transilvania.....	95

Reformele Curții și inițiativele liberalismului nobiliar.....	102
Tradiționalism și modernizare în economie	112
Baroc, iluminism, patriotism. Curențe schimbătoare în epoca schimbării	118
1848–1849: sfârșit și început de epocă	124
Dictatură și conciliere. Imperiul, în căutare de soluții	132
„Fericiții ani de pace“. Dualismul austro-ungar	138
Secuii în România Mare	147
Al Doilea Război Mondial și ce i-a urmat	156
<i>Bibliografie</i>	164

Percepția schimbătoare asupra istoriei. În loc de introducere

„Pentru apărarea creștinătății împotriva barbarilor, cel mai mult a făcut acea națiune secuiască ce stăpânește parte importantă din Transilvania, iar meritele ei războinice sunt de laudat atât în privința trecutului, cât și în cea a prezentului.“*

Rândurile de mai sus nu apar în vreo veche cronică maghiară, ci – fapt probabil surprinzător pentru unii cititori – într-un document emis la 28 noiembrie 1599 de însuși Mihai Viteazul, în calitatea sa de căpitan general și locțiitor al împăratului Rudolf al II-lea. Este vorba despre un act privilegiat acordat secuilor, prin care voievodul le redă libertățile și drepturile colective de pe vremea stăpânirii regilor Ungariei, care au fost restrânse drastic de primii principii ai Transilvaniei. De asemenea, ar putea să fi fost trecute cu vederea și acele pagini din *Românii supt Mihai-voievod Viteazul* unde Bălcescu îi elogiază pe „vitejii săcui“, care au avut un rol decisiv în luptele cu turcii, dar și în obținerea stăpânirii asupra Ardealului și a Moldovei. Fără ei, „pohta ce a pohtit“ domnul Țării

* Szabó, 1880. (Tr. a.)

Cadrul geografic-natural

Secuii trăiesc în interiorul Arcului Carpatic, în apropierea Carpaților Orientali și a celor de Curbură, în număr de cca 700 000. Constituie un grup etnic aproape compact în actualele județe Harghita, Covasna și în fâșia de mijloc a județului Mureș; o parte dintre ei sunt răspândiți în județele Alba și Cluj, în zona de confluență a Arieșului cu Mureșul. Numărul lor e imposibil de stabilit cu exactitate pentru că este vorba despre *o populație de identitate și de limbă maghiară*, ai cărei membri – cu foarte rare excepții – se declară maghiari cu ocazia recensămintelor. Pe de altă parte, potrivit unei maxime latine adaptate la realitățile transilvane, *siculus non fit, sed nascitur*, adică „secui nu devii, ci te naști“. Într-adevăr, pe vremuri se putea pătrunde anevoios în societatea secuiască, dar despre asta vom vorbi mai încolo. Să reținem deocamdată că privilegiile au transformat secuimea* într-o societate închisă, a cărei identitate regională poartă și astăzi puternice amprente istorice. Prin urmare, există maghiari în

* În prezenta lucrare vom folosi termenul de *secuime* cu două sensuri: scris cu literă mică (*secuime*), el desemnează comunitatea secuilor; scris cu literă mare (*Secuime*), se referă la teritoriul locuit de această populație (deci sinonim cu Ținutul Secuiesc).

Ținutul Secuiesc (mai ales în mediul urban, precum autorul prezentei cărți) care nu au rădăcini secuiești și nici nu se consideră, ca atare, secui. Și încă nu am luat în calcul populația de etnie romă din zonă, prezentă în proporție considerabilă și în mediul rural, populație care oficial se declară în marea ei majoritate tot de naționalitate maghiară, dar membrii ei nu se consideră și nici nu pot fi socotiți secui. Astăzi, așadar, ar fi greșit să punem semnul de egal între numărul maghiarilor înregistrați în Secuime și cel al secuilor.

Pentru a prezenta aspectul geografic-natural al Ținutului Secuiesc, am ales o descriere adresată nespecialiștilor, succintă și sugestivă, pe care i-o datorăm geologului János Bányai (1886–1971) din Odorheiu Secuiesc:

„Privind din perspectiva unei păsări în zbor sau – ca să fim mai moderni – dintr-un avion, vedem două trăsături puternice care se alungesc peste ținutul nostru. Pe de o parte, arcul îndoit al Carpaților, iar paralel cu aceștia, lanțul muntos al Harghitei, tinzând către curbura sudică a Carpaților.

Frumosul șir vulcanic lung de 150 de km, ținând de la Vatra Dornei până aproape de Brașov, este retezat de-a latul doar într-un singur loc, unde Mureșul a despiciat lanțul unitar al Harghitei de munții Călimani. Această creastă muntoasă, flancată de caldeire uriașe și cratere mai mici, are doar în puține locuri trecători care să separe înălțimile create de vulcani, remarcându-se mai mult legăturile dintre acestea. În schimb, coloana muntoasă a Carpaților e brăzdată de mai multe cursuri de apă, care au împins cumpăna acestora către Depresiunea

Transilvaniei, o muncă titanică, ce nu ține doar de trecutul scoarței terestre, ci se desfășoară în continuare în depresiunile tectonice ale crestei late de gresie. (Pe cursul Brațului Lent [Lassúág, *n.a.*] al pârâului Estelnic de la poalele munților Nemira, respectiv pe pârâul Basca, de deasupra Covasnei.) S-a încheiat în schimb istoria geologică a formării Depresiunii Bicazului-Mic, a Cașinului și a Buzăului.

În mod similar cu aceste bazine minuscule, s-au născut depresiunile largi ale celor Trei Scaune și ale Bârsei. Ridicarea lanțului eruptiv al Harghitei a dat naștere depresiunilor intramontane ale Bilborului, Borsecului, Giurgeului, Ciucului de Sus, Ciucului de Mijloc și Ciucului de Jos.

Apele care curg dinspre Harghita către Depresiunea Transilvaniei au adâncit acele văi lungi, care au oferit locuri prielnice pentru stabilirea secuilor, dar au și izolat într-un fel așezările acestora, astfel că Balázs Orbán, călătorind prin Peninsula Balcanică, pe drept cuvânt a asemuit plaiurile secuiești cu Grecia cea divizată prin natura reliefului.“

Ținutul Secuiesc (*Terra Siculorum, Székelyföld*), ori „Țara Secuilor“, cum îi mai ziceau românii pe vremuri, este prin urmare un teritoriu variat din punctul de vedere al reliefului, dar și al condițiilor naturale și climatice. Există nu puține așezări chiar intens populate: cătune răzlețe, localități compacte pe podișurile înalte de sub picurile Harghitei, în depresiunile intramontane, cu o climă la fel

* Bányai, 1941, p. 14. (*Tr. a.*)

de aspră. Lanțul vulcanic al Harghitei și al Gurghiului desparte aceste depresiuni intramontane de niște văi ce duc către Câmpia Transilvaniei, străjuite de dealuri line, acoperite pe alocuri de livezi, chiar și cu viță-de-vie, mai spre șes. Va trebui probabil să revizuiim un pic portretul secuului montan, dârz, dibaci și sucit la minte pe care îl descoperim adesea mai ales în operele a doi scriitori de-ai lor, József Nyíró (1889–1953) și Áron Tamási (1897–1966), imagine care s-a cam generalizat în conștiința publică. Însă, cei doi prodigioși prozatori ai perioadei interbelice nu sunt singurii artizani ai acestui portret, și nici măcar primii. Mór Jókai, marele romantic al literaturii maghiare, în *A jövő század regénye (Romanul veacului viitor)*, roman scris între 1872 și 1874, face un elogiu înflăcărat al secuului: „Este mai maghiar decât toți, pentru că nu s-a amestecat niciodată nimic străin nici în sângele, nici în limba sau obiceiurile sale. Pe lângă aceasta, întrunește toate trăsăturile bune ale tuturor națiunilor. Își iubește patria, este dornic de libertate precum elvețianul; fidel promisiunilor făcute, calm precum englezul; isteț, întreprinzător, calculat precum evreul; soldat bun precum arabul; cumpătat, de o hărnicie rațională ca prusacul; își ajută seamănu și simte aversiune față de străini precum italianul; este născocitor precum yankeul; curat ca olandezul; democrat și libertin ca francezul; și stăruitor precum rusul; mai presus de toate, prolific precum evreul și slavul; iar în ceea ce privește toleranța religioasă, întrece orice națiune din lume.“

* Citat de Miskolczy, în „Prefață“, în Hermann, 2017, p. 25.

Înainte de a lua orice fel de atitudine în privința acestei avalanșe de caracteristici mult idealizate, să-l cităm pe istoricul literar József Izsák, care atrăgea atenția în 1944 asupra capcanei oricărei generalizări în acest sens: „Cât de relative sunt categorisirile arbitrare ale caracterelor unor popoare ne arată unele enunțuri atât de contradictorii, încât pur și simplu se izbesc între ele. Gérando* constată cum că secuul ar fi zgârcit la vorbă, László Ravasz**, în schimb, că e palavragiu. E destul de greu să decizi care dintre ei are dreptate.“***

Fără doar și poate: condițiile aspre de viață au modelat felul de a fi al oamenilor de la munte. Dar să nu uităm, tot atât de secui ca ei este și legumicultorul de pe cursul mijlociu al Târnavelor (unde, coborând mai la vale, chiar și vinul începe să capete un gust mai bun) sau de pe șesul roditor al Nirajului (cunoscut și ca „Țara Morcovului“), ori cel ce cultivă pământul în părțile Arieșului.

Firea secuului este deci mult mai variată decât se crede, precum variat e și spațiul lui de existență. Iar liantul identității de grup al secuimii nu îl constituie pădurile de brazi și pășunile montane (cum se sugerează în multe filme documentare cu accente lirice, în albume fotografice viu colorate sau în reclame turistice), ci înainte de toate conștiința originii și a istoriei comune.

* Auguste-Benoît de Gérando (1819–1849), nobil francez, căsătorit cu contesa Emma Teleki, autor al unor însemnări de călătorie în Transilvania, publicate la Paris în 1845.

** László Ravasz (1882–1975), episcop reformat din Ungaria, originar din Transilvania.

*** Izsák, 1944, p. 116. (*Tr. a.*)

Originea secuilor.

Competiția neîncheiată a teoriilor istorice

Prima mențiune autentică cu privire la secui este una indirectă și aparent banală: un document purtând pecetea regelui Béla al II-lea, databil în jurul anului 1131, care face referire la o slugă pe nume Schicul, însărcinată cu transportul sării. Există însă și un fragment ce pare să provină tot din secolul al XII-lea, ca parte a unei cronici dispărute, fragment intercalat de compilator (probabil clericul Márk Kálti) în *Cronica pictată de la Viena* (dataată 1358), și care îi pomenește pe secui în relatarea unei bătălii din 1116 dintre unguri și cehi, apoi legat de o altă luptă – de data asta cu germanii –, din 1141.

Urmează notarul anonim al lui Béla al III-lea, căruia îi datorăm prima aluzie cunoscută la originea hună a secuilor. În *Gesta* lui, scrisă după moartea regelui său (pe la 1210), relatând campania căpeteniei maghiare Usubuu împotriva ducelui Menumorut, vorbește despre „secui, care la început au fost poporul regelui Attila“. Este de știut că Anonymus îi consideră pe maghiari tot urmași ai hunilor, descinși din neamul sciților, pe secui însă se pare că îi crede cumva mai apropiați de conducătorul marelui

Respect pentru oameni și cărți

imperiu euro-asiatic din secolul al V-lea. Ori să fie doar o vorbă scăpată, fenomen întâlnit din când în când la cronicarii medievali?

Simon Kézai a fost preot la Curtea lui Ladislau al IV-lea Cumanul, *Gesta* sa fiind scrisă între 1282 și 1285. El ne oferă o poveste detaliată a descendenței secuilor: anume, din 3 000 de războinici huni, care, după așa-numita „bătălie a Krimhildei“, s-ar fi retras pe câmpia Csigle (a cărei poziție geografică nu poate fi identificată cu certitudine pe hartă), și pentru a se feri de răzburarea neamurilor subjugate de Attila, și-ar fi schimbat numele din huni în secui. Ei i-ar fi întâmpinat pe maghiarii descăleători încă înainte de sosirea lor în Panonia** și s-au alăturat acestora. Cronica lui Kézai relatează pentru prima oară și istoria lui Csaba, despre care susține că a fost unul dintre fiii regelui Attila, făcut cu fiica împăratului roman Honorius. După prăbușirea imperiului, acesta s-a refugiat împreună cu 15 000 de oșteni prima dată la bunicul său, împăratul roman, apoi în Sciția, trăindu-și acolo restul vieții. La o sumară verificare a unor date, povestea nu rezistă: fiica lui Honorius nu avea cum să fie soția lui Attila. Cert este că Csaba va deveni un personaj îndrăgit al mitologiei secuiești: chiar și peste secole, despre el se spune că vine cu războinicii săi în ajutorul semenilor

* Luptă legendară între fiii legendari (inexistenți în izvoarele contemporane evenimentelor) ai lui Attila, Csaba și Aladár (acesta din urmă poate identificabil – potrivit opiniei unor istorici – cu căpetenia gepidă Ardarich), luptă din care va ieși învingător însă altcineva, anume uneltitorul Ditricus Veronese, personaj ce pare să fie tot o invenție cronicărească.

** Anonymus nu specifică unde; potrivit lui Kézai: „la granițele Ruteniei“.

rămăși între munții Ardealului, „pe calea stelelor“, ori de câte ori aceștia au nevoie. Sunt istorici care cred că Csaba ar putea fi la origine un personaj real din istoria secuilor, dar dintr-o epocă mult mai târzie: poate un membru al clanului Aba din secolul al X-lea, poate chiar de mai târziu, de prin secolele XI–XII.

Originea scito-hună a secuilor va deveni astfel o axiomă a istoriografiei medievale și renaștentiste, transmisă mai departe neschimbată de autorii din secolele următoare. În *Opus tripartitum* a lui Werböczy (1517), această tradiție istorică aproape că este ridicată la rang de lege. Singurul care a încercat să cosmetizeze un pic povestea a fost Petrus Ransanus (Pietro Ransano), un cărturar sicilian de la Curtea lui Matei Corvin. Pornind de la latinescul *siculus* (care în textele epocii îi desemnează deopotrivă pe secui și pe sicilieni), a venit cu presupunerea că secuii ar fi legionari romani din Sicilia care au dezertat în oastea lui Attila. Ransano însă nu a fost luat în serios de autorii europeni ai vremii sale, nici de maghiari, și nici secuii nu s-au simțit atrași de imaginea de progenituri ale romanilor printre atâtea seminții barbare.

Și astfel ajungem la călugărul iezuit Franz Fasching, care în opera sa *Nova Dacia*, apărută în 1743, pune sub semnul întrebării descendența secuilor din hunii lui Attila și îi consideră urmași ai iazigilor colonizați în Ardeal de către Béla al IV-lea. Acest fapt a deschis calea ipotezelor bazate pe cercetări serioase, dar și a celor hazardate și gratuite. De atunci, secuii apar în literatura istorică în fel și fel de ipostaze: ca descendenți ai pecenegilor, cumaniilor, cavarilor, avarilor, bulgarilor, ungurilor, etruscilor (!) și chiar

ai românilor.” (Pentru deliciul cititorului menționăm două ipoteze mirobolante. Conform primeia, secuii ar proveni – împreună cu restul maghiarilor – de pe o planetă din constelația Sirius. A doua vorbește despre descendența lor dintr-o populație de vreo două mii de indivizi vorbind limba respectivă care, apăruiți de nu se știe unde din Bazinul Carpatic, s-au răspândit pe tot globul, dând naștere întregii rase umane...”)

Presupunând că cititorii români ar fi mai interesați de ipoteza *originii românești a secuilor* decât de celelalte teorii care s-au măcinat între timp la morile istoriei, vom încerca să o rezumăm în cele ce urmează. Ideea prezentă la câțiva istorici români din perioada interbelică, readusă în actualitate de un nou val al exaltării naționaliste, provine de la Nicolae Iorga, doar că la cărturarul român, ea apare un pic altfel decât s-a crezut multă vreme. Anume, nu știm ca Iorga – și niciun alt istoric român care se respectă – să fi afirmat vreodată că populația secuiască din Ardeal ar fi în întregime sau măcar în marea ei majoritate de obârșie românească.

Iată „rețeta” etnogenezei secuiești propusă de Iorga în 1906: „Năpădiți de un număr covârșitor de coloniști militari, cari au fost aruncați peste șesuri și râuri ca să apere hotarul de barbarii văilor moldovene și muntene, ai noștri nu s-au putut ținea în picioare. Ei au dat năvăliților sânge scump de viteji, port și datine. Și astăzi poți deosebi secuul de rasă de secuul amestecat; în alcătuirea

* În legătură cu diferitele teorii privind originea secuilor: Kordé, 1993; cf. Kálnoky, 2004, pp. 32–39; Benkő, 2009; Kordé, 2009.

** Barabási László, *Hol vagytok székelyek?*, Budapesta, 2005.

mai fină a acestuia din urmă cu fața oacheșă și ochii recunoști însușirile neamului nostru. Pierderea în mijlocul Secuimii s-a putut face cu atât mai lesne, cu cât și unii, și alții trăiau aceiași viață și nu-i despărția dușmănia de clasă și de îndeletniciri.”

Deci, Iorga nu spune decât că o parte a populației secuiești este de origine românească – și în privința asta nu avem de ce să-l contrazicem, fiindcă ne este clar că în spațiul carpato-dunărean nu a existat seminiție în care să nu se fi amestecat elemente alogene. Contrar a ceea ce credea Jókai, secuii nu au scăpat nici ei de acest fenomen. (Pe de altă parte, să nu uităm că populația românească a asimilat și ea grupuri importante de secuii în Moldova și în Muntenia, una dintre mărturiile în acest sens fiind numele fostului județ Secuieni.)

De la ce a scris Iorga în 1906 până la ideea secuizării unei mulțimi de români de către o minoritate neînsemnată așezată în mijlocul lor este însă un drum lung. Drum pe care l-au parcurs câțiva patrioți, mânați de visul unui stat român național unitar la modul absolut, fără minorități lingvistice cu o identitate diferită de cea a majorității. Patrioți care trăiau cu convingerea că aceste minorități trebuie readuse la rădăcinile lor românești, de la care s-au rătăcit. Teoria pare să se fi înfiripat la Institutul de Geografie al Universității din Cluj în perioada interbelică, avându-i ca protagoniști pe Sabin Opreanu și Victor Meruțiu. În sprijinul ei s-a lansat și medicul Petre Râmneanțu, care a depus efortul de a culege

* Iorga, 1906, p. 714.